

**ZİHİN YETERSİZLİĞİ TANILI ÇOCUĞA SAHİP
AİLELERİN BAKIŞ AÇISINDAN UZMANLARIN
AİLELER İLE ETKİLEŞİMLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Gönül DİKİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kasım, 2010

**ZİHİN YETERSİZLİĞİ TANILI ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN BAKIŞ
AÇISINDAN UZMANLARIN AİLELER İLE ETKİLEŞİMLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Gönül DİKİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Süleyman ERİPEK

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Kasım, 2010

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

Gönül DİKİLİ

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Kasım, 2010

Danışman: Prof. Dr. Süleyman ERİPEK

Bu araştırma ile büyük şehir belediyesi statüsünde olan bir ilin bir rehberlik ve araştırma merkezinde zihin yetersizliği tanısı almış çocuğa sahip ailelerin bakış açısından tanılama sürecinde uzmanların ailelerle olan etkileşimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kümesi, 2009-2010 öğretim yılında zihin yetersizliği tanısı almış 40 çocuğun aile üyelerinden oluşmaktadır. Araştırmada amaç bölümünde yer alan soruları yanıtlayabilmek için Ailelerin Bakış Açısından Uzman-Aile Etkileşimleri Anketi geliştirilmiştir. Anket üç bölümden oluşmaktadır. Anketin üçüncü bölümünde ailelerin görüşlerini alabilmek için derecelendirme yoluyla yanıtlanacak sorular yer almaktadır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, aile üyelerinin uzmanların tutum ve davranış örneklerine ilişkin yaptıkları derecelendirmeler “orta” ve “çok” düzeylerinde olumlu görüşlerde yoğunlaşmaktadır. Aile üyeleri yalnızca “alçak gönüllüydü” davranış örneğinde daha düşük bir derecelendirmede bulunmuşlardır. Benzer bir biçimde aile üyeleri uzmanların iletişim davranışlarına ilişkin davranış örneklerini “orta” ve üzerinde derecelendirmektedir. Davranış örnekleri içerisinde en düşük derecelendirmeler “yeterince zaman ayırdı” davranış örneği için yapılmıştır. RAM’larda çalışan uzmanların görev yükleri ve aile üyelerinin eğitim düzeyleri dikkate alındığında ortaya çıkan bu genel tablo olumlu olarak nitelendirilebilir.

Anahtar kelimeler: Zihin yetersizliği, tanılama, özel eğitim uzmanlarının tutumları ve davranışları, ailelerle etkileşim.

ABSTRACT

TO DESCRIBE FROM THE PERSPECTIVE OF THE FAMILIES WHOSE
CHILDREN WERE DIAGNOSED AS CHILDREN WITH INTELLECTUAL
DISABILITY, SPECIALIST-FAMILY INTERACTIONS

Gönül DİKİLİ

Division of Special Education

Anadolu University, Institute of Educational Sciences

November, 2010

Advisor: Prof. Dr. Süleyman ERİPEK

The purpose of this study is to describe, from the perspective of the families, the interaction between the specialists and the families whose children were diagnosed as children with intellectual disability during the process of diagnosis in a Guidance and Research Center (GRC). The study group included family members of 40 children who were diagnosed as children with intellectual disability during the academic year of 2009-2010. In order to answer the research questions, an "expert-family interactions" questionnaire from the perspective of the families was developed. The questionnaire is composed of three sections. In order to be able to collect the families' opinions, the third section of the questionnaire included a rating profile.

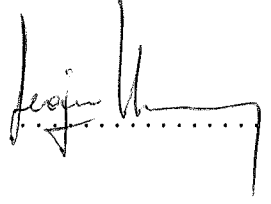
Results indicate that the families' ratings regarding instances of the attitudes and behaviors of the experts concentrated on the levels of "medium" and "much". The family members rated only the instance of behavior of "was modest" relatively at lower level. In the same way, the family members rated the instances of behavior regarding the communication skills of the experts as "medium" and higher. The lowest ratings among the instances of behavior were given for the behavior of "allocated sufficient time".

To summarize, the results of this study can be interpreted as positive when one takes into consideration the overload that the specialists who work in the GRC are subject to and the educational level of the family members.

Key Words: Intellectual disability, diagnosis, the attitudes and behaviors of the specialists, interaction with family.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Gönül DİKİLİ'nin "Zihin Yetersizliği Tanılı Çocuğa Sahip Ailelerin Bakış Açısından Uzmanların Aile ile Etkileşimlerinin Değerlendirilmesi" başlıklı tezi 05.11.2010 tarihinde, aşağıda belirtilen jüri üyeleri tarafından Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca Özel Eğitim Anabilim Dalı Zihin Engelliler Öğretmenliği programı yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	: Prof.Dr.Süleyman ERİPEK	
Üye	: Doç.Dr.Sezgin VURAN	
Üye	: Doç.Dr.Arzu ÖZEN	

Prof.Dr.Esmahan AĞAOĞLU
Anadolu Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Bana araştırmanın başından sonuna kadar sürekli destek olan, olumlu katkılarıyla yol gösteren, beni sürekli güler yüzle karşılayan nazik ve hoşgörülü çok değerli hocam danışmanım sayın Prof. Dr. Süleyman ERİPEK'e teşekkürlerim sonsuzdur.

Araştırmaya katılan ailelere gösterdikleri ilgi, anlayış ve hoşgörülerini için çok teşekkür ederim. Bana cesaret veren, yardımlarını esirgemeyen, bana karşı çok hoşgörülü, güler yüzlü ve iyi kalpli arkadaşım, hocam aynı zamanda tez izleme komite üyesi sayın Doç. Dr. Sezgin VURAN ve yine tez izleme komite üyesi olan, çalışmalarım da kaynak yardım isteğimi geri çevirmeyen sempatik hocam sayın Doç. Dr. Arzu ÖZEN'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, tezin biçimsel ve dil açısından yaptığı katkılardan dolayı sayın Dr. Özcan KARAASLAN'a teşekkür ederim. Tezin İngilizce özetinin düzeltilmesinde yaptığı yardımlardan dolayı sayın Doç. Dr. İbrahim Halil DİKEN'e teşekkür ederim.

Araştırma boyunca bana yardımcı olan ve tezi bitirmem için cesaret veren isimlerini burada tek tek sayamayacağım değerli arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Çalışmalarım süresince tezi bitirmem için destek olan eşim Yalçın Dikili'ye teşekkür ederim. Yine desteklerinden dolayı sevgi dolu, dinamik ve sempatik kız kardeşlerim Tennur'a, Ayşe'ye ve güzel yeğenim Merve'ye çok teşekkür ederim. Ayrıca varlığıyla yaşamıma zenginlik, renk katan duygusal ve çok yönlü yeteneği olan küçük oğlum Berk'e, konuşmaları ve davranışlarıyla beni şaşırtan, kendisine hayran bıraktıran yakışıklı oğullarım Cenk'e ve Cem'e çok minnettarım.

Dünyaya ilk gözümü açtığımda yanımda bulduğum şimdi ise, hayatta olmayan dünya güzeli, iyisi ve ince düşünen insanı annem Durgül'e çok şey borçluyum.

Kasım 2010
Gönül DİKİLİ

ÖZGEÇMİŞ

Gönül DİKİLİ
Özel Eğitim Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans 1983-1987 Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Özel
Eğitim Öğretmenliği Programı
Lise 1980-1983 Muğla Ticaret Lisesi

İş

2007-2010 M.E.B Kadıköy Rehberlik ve Araştırma Merkezi
2003-2007 M.E.B Yeditepe İşitme Engelliler İÖO ve Meslek Lisesi
1993-2003 M.E.B Kadıköy Rehberlik ve Araştırma Merkezi
1992-1993 M.E.B Malatya İşitme Engelliler İlkokulu

İletişim Bilgileri

İş adresi Kadıköy Rehberlik ve Araştırma Merkezi
Şemsettin Günaltay Caddesi
Sultan Sokak No: 27 19 Mayıs Mahallesi Muhtarlığı Yanı
Kozyatağı- Kadıköy/ İstanbul
E-posta Adresi gonuldikili@gmail.com

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı: Muğla – 07.12.1966
Cinsiyet: Kadın; Yabancı Dil: İngilizce

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ	ii
ABSTRACT	iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	vi
ÖNSÖZ	vii
ÖZGEÇMİŞ	viii
ÇİZELGE LİSTESİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Uzman-Aile Etkileşiminde Göz Önünde Bulundurmaları Gereken Hususlar	3
1.1.1. Dürüstlük	6
1.1.2. Ailelere Karşı Saygı	6
1.1.3. Ön Yargısız Tutum	7
1.1.3.1. Olumluluk	7
1.1.3.2. Empati	7
1.1.4. Eşitlik	8
1.1.5. Birliktelik Duygusu Yaratma	9
1.1.6. Aileye Katılım	9
1.1.7. Etkin Dinleme	10
1.1.8. Soruların Etkili Kullanımı	11
1.1.9. Yansıtma ve Açıklık Getirme	12
1.1.10. Bilgi Sağlama	12
1.1.11. Yeniden Şekillendirme	13
1.2. Türkiye’de Zihin Yetersizliği Olan Çocukların Tanılama Süreçleri ve Bu Süreçlerde Aile ile Etkileşimin Yeri	14
1.3. Problem Durumu	18
1.4. Araştırmanın Amacı	19
1.5. Araştırmanın Önemi	19
1.6. Sınırlılıklar	20
1.7. Tanımlar	20

2. YÖNTEM	22
2.1. Araştırma Modeli	22
2.2. Araştırma Kümesi	22
2.3. Ortam	23
2.4. Veriler ve Toplanması	24
2.5. Ailelerin Bakış Açısından Uzman-Aile Etkileşimleri Anket Formu	24
2.6. Verilerin Çözümlemesi	25
3. BULGULAR VE YORUMLAR	26
3.1. Aile Üyelerinin Bakış Açısından Tanılama Sürecinde Uzmanların Tutum ve Davranışları	26
3.2. Aile Üyelerinin Bakış Açısından Tanılama Sürecinde Uzmanların İletişim Davranışları.....	28
4. SONUÇ VE ÖNERİLER	28
4.1. Sonuç	28
4.2. Öneriler	31
4.2.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler	31
4.2.2. İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler	32
EKLER	33
KAYNAKÇA	36

ÇİZELGE LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Çizelge 1. Aile Üyelerinin Eğitim Durumları.....	23
Çizelge 2. Ailelerin Bakış Açısından Uzmanların Ailelere Yönelik Tutum ve Davranışları	26
Çizelge 3. Ailelerin Bakış Açısından Uzmanların İletişim Davranışları.....	28

1. GİRİŞ

Zihin yetersizliği olan bireylere özel eğitim hizmetlerinin sağlanabilmesi, her şeyden önce onların zihin yetersizliği tanımına uygunluklarının belirlenmesini, bir başka deyişle tanılamaya dayalı değerlendirme süreçlerinin uygulanmasını gerektirmektedir (Bozkurt, 2009).

2002 yılında Amerikan Zihinsel ve Gelişimsel Yetersizlikler Birliği (American Association on Intellectual and Developmental Disabilities-AAIDD), "Zekâ geriliği" terimini kullanarak zihin yetersizliğini; "Zihinsel işlevde bulunma, kavramsal, sosyal ve pratik becerilerde kendini gösteren uyumsal davranışların her ikisinde de anlamlı sınırlılıklar olarak karakterize edilen bir yetersizliktir. Bu yetersizlik 18 yaşından önce başlar." şeklinde tanımlamıştır. (Luckasson, Borthwick-Duffy, Buntinx, Coulter, Craig, Reeve, Schalock, Snell, Spitalnik, Spreat ve Tasse, 2002'den aktaran Eripek, 2009). Tanımda, tanımın uygulanmasının bir parçası olarak önemli görülen bazı varsayımlara yer verilmektedir:

Varsayım 1: "Mevcut işlevlerdeki sınırlılıklar, bireyin akranları ve kültürü için tipik toplumsal çevre koşulları içerisinde ele alınmalıdır." Bireyin işlevleri yetenekler yönünden yalıtılmış veya ayrılmış çevrelerin değil, tipik topluma dayalı çevrelerin standartlarına göre ölçülmelidir.

Varsayım 2: "Geçerli bir değerlendirme, kültürel ve dil çeşitliliğini olduğu kadar iletişim, duysal, motor ve davranışsal etmenlerdeki farklılıkları da göz önünde bulundurur". Değerlendirmenin anlamlı olması için bireyin çeşitliliği ve kendine özgü davranım etmenleri dikkate alınmalıdır. Geçerli bir değerlendirmede, değerlendirme sonuçlarını etkileyebilen evde konuşulan dil, sözlü olmayan iletişim ve gelenekleri içeren bireyin kültürü veya etnik grubu göz önünde bulundurulmalıdır.

Varsayım 3: "Bireydeki sınırlılıklar çoğu kez güçlü olduğu özelliklerle birlikte dir." Zekâ geriliği olan bireyler olası bazı üstünlükleri olduğu kadar, sınırlılıkları da olan karmaşık insan özellikleri gösterirler. Bireylerin zihin yetersizliklerinden bağımsız olarak, yapabildikleri ve güçlü oldukları yanları olabilir. Özel bazı uyumsal becerilerde görülen sınırlılıklar, tüm becerilerde ve kişisel yeterliklerde de sınırlılıkların olacağı anlamına gelmez. Birey, diğ er uyumsal becerilerde ve kişisel yeterliklerde güçlü olabilir.

Varsayım 4: "Sınırlılıkları belirlemenin önemli amacı, gereksinim duyulan desteklerin profilini geliştirmektir". Bireyin sınırlılıklarının yalnızca analizi yeterli değıldir, bunun yanısıra işlevleri artırmak için bireyin gereksinim duyduğu desteklerin betimlenmesi gerekir.

Varsayım 5: "Belirli bir süre uygulanan bireyselleştirilmiş desteklerle, zihin yetersizliğı gösteren kimsenin yaşam işlevlerinde genellikle ilerleme olacaktır." Eğer zihin yetersizliğı olan bireye uygun kişisel destekler sağlanırsa, işlevlerde ilerleme olacaktır. İşlevlerde yeterince ilerleme olmaması, gereksinim duyulan desteklerin profilinin yeniden değılendirilmesini gerektirebilir (Luckasson ve diğ erleri 2002'den akt. Eripek, 2009, s. 65).

Varsayımlardan hareketle ortaya çıkan bu tanıma göre, zihin yetersizliğı durumu; bireyin zihin işlevlerinin ve uyumsal davranışlarının önemli derecede normalin altında olmasını ve bunun gelişim döneminde ortaya çıkmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, zihin yetersizliğı durumunun tanılanma süreçleri; zihin işlevlerinin bir göstergesi olarak zekânın, bunun yanı sıra uyumsal davranışların bireysel olarak değılendirilmesini ve yetersizliğ in görüldüğü yaşın belirlenmesini gerekli kılmaktadır (Eripek, 2009).

Zihin işlevlerine ilişkin bilgiler, standartlaştırılmış, geçerlik ve güvenilirlikleri yüksek zekâ ölçeklerinin bireye uygulanması yoluyla toplanmaktadır. Uyumsal davranışlara ilişkin bilgiler ise genellikle bireyi tanıyan üçüncü kişi veya kişilerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilmektedir (Smith, Patton ve Kim, 2006'den akt. Eripek, 2009, s.56). Bu değılendirme sürecinde kullanılan yöntem veya araçlar ne

olursa olsun, uyumsal davranışların değerlendirilmesinde, bireyin ailesinden alınacak bilgiler önemli olmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle 2. varsayımda yer alan "çeşitliliklerin göz önünde bulundurulması", bireyin ailesinin yakından tanınmasını gerektirmektedir. Bireyin bu çeşitlilikler yönünden durumunun belirlenmesinde, aile önemli bir bilgi kaynağı olmaktadır.

Aileler, zamanlarının çoğunu çocukları ile geçirdikleri için, çocuğun performans düzeyini doğru değerlendirebilecek kişilerdir. Varol (2006), aileler çocuklarını günün her anında, her çeşit durumda ve farklı insanlarla birlikteyken gözlemleyebilmektedirler. Çocukların, ev içinde ve dışında nasıl davrandığını bilmekte ve değişik uyaranlara nasıl tepki verdiğini görmektedirler. Bu yönüyle, ailelerin kendi çocuklarının değerlendirme sürecinde yer almaları; uzmanların çocuğun gelişim düzeyi ve gereksinimleri hakkında onların düşüncelerini öğrenerek, daha iyi değerlendirme yapmalarına olanak sağlamaktadır.

Konuya bu açılarından bakıldığında, tanılamaya dayalı değerlendirme süreçlerinde görev alan uzmanların, bu süreç içerisinde değerlendirmeye konu olan bireyin ailesi ile sağlıklı bir etkileşim içerisinde olması önemli olmaktadır

1.1. Uzman-Aile Etkileşiminde Göz Önünde Bulundurmaları Gereken Hususlar

Zihin yetersizliği olan çocuğun ailesi, çocuklarının yetersizlik durumuyla ilişkili olarak tanılama süreci öncesi ve sonrasında uzmanlarla etkileşim içerisinde olmak durumundadır. Bu etkileşim içerisinde uzmanın tavrı ve aile ile iletişim tarzı ailenin ileride yaşaması muhtemel stresi ve uyum sürecini doğrudan etkilemektedir. Uzmanın aileye karşı tavrında en önemli değişkenleri; uzmanın aile üyelerinin duygularına karşı tavrı, uzmanın ailenin kültürel ve aile yapısını algılama düzeyi ve uzmanın öz yeterliği oluşturmaktadır. Uzman, çocukla ilgili gerçekleri ifade ederken ailenin bu özelliklerini göz önünde bulundurmalı, ailenin kültürel ve dini değerlerine saygı duymalı, doğrudan umut kırıcı davranış, tavır ve söylemlerden uzak durmalıdır. Uzmanın, ailenin duygularını anladığını belirtmesi çoğu zaman yeterli olmamaktadır, bunu davranışsal boyutta da göstermesi gerekmektedir (Ardıç, 2010).

Uzmanların, ailelerle etkileşimlerinde olumlu ilişkiler geliştirmelerinin önemi farkına varıldıkça, etkili ve destekleyici ilişkileri oluşturan nitelikler ve beceriler konusuna duyulan ilgi de artmıştır (Dunst, Trivette ve Deal, 1988; Walker ve Singer , 1993'den akt.; Beckman, Frank ve Newcomb, 1996). Alan yazındaki araştırmalar incelendiğinde, örneğin Dunst, Trivette ve Deal (1988), ailelere sunulan desteğin ve onlarla iletişimdeki destekçiliğin; destek olumlu şekilde sunulduğunda, ailenin karar verme gücünü artırdığı, ailenin çeşitli hizmetlere duyduğu ihtiyacı azaltabildiği ve ailenin ihtiyaçlarıyla tutarlı olduğu ölçüde aileyi güçlendirdiği sonucuna ulaşılmaktadır (akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996).

Pruitt, Wandry ve Hollums (1998), yetersizliğe sahip bireylerin (3-29 yaş arası) anne ve babalarıyla yapmış oldukları görüşmelerde “uzmanlar ihtiyaçlarınıza nasıl daha duyarlı olabilirler?” sorusu ile ailelerin bakış açısından uzmanların davranışlarını anlamaya çalışmışlardır. Toplam 78 anne-baba ile yapılan görüşmeler sonunda, şu sonuçlar elde edilmiştir: Ailelerin %27'si uzmanların kendilerini dinlemeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Yine ailelerin büyük çoğunluğu (%70) çocukları hakkındaki düşüncelerine uzmanların saygılı davranmalarını ve dinlemelerini talep etmişlerdir. Ailelerin %23'ü uzmanlarla aileler arasındaki iletişimin nitelik ve nicelik açısından geliştirilmesini önermişlerdir. Dolayısıyla uzmanlarla etkileşimde bulunurken, uzmanların kendilerine ve çocuklarına değer vermeleri ve insancı tutum (humane demeanor) sergilemeleri gerektiğine vurgu yapmışlardır. Ailelerin %12'si uzmanların gereksinimlerine yönelik daha duyarlı olmalarının en iyi yolunun çocuklarına karşı daha saygılı ve onların akademik ve sosyal ya da duygusal gereksinimlerine uygun hareket etmeleri yönünde olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Sonuç olarak Pruitt, Wandry ve Hollums'un (1998) yürütmüş olduğu çalışmada, aileler uzmanların kendileriyle etkileşimde bulunurken sahip olmaları gereken becerileri/davranışları; a) kendilerini dinlemeleri, b) kendileriyle etkili iletişimde bulunmaları, c) farklı türdeki yetersizlikler hakkında bilgilerini arttırmaları, d) kendilerine karşı hassasiyet göstermeleri ve e) çocuklarına karşı saygılı olmaları ve kişisel ihtiyaçlarını karşılamaları şeklinde sıralanabilir. Dolayısıyla, uzman-aile etkileşimi ve işbirliğinde uzmanın aileye karşı sergilemiş olduğu tutum ve davranışların

yanı sıra iletişim davranışlarının/becerilerinin de önemli olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Blue-Banning, Sumers, Frankland, Nelson ve Beegle (2004), Amerika Birleşik Devletlerinde yürütmüş oldukları benzer bir çalışmada, 137 aile ve 53 uzmanla yaptıkları odak grup görüşmesi ile uzmanların ailelerle işbirliğine dayalı ortak çalışmada bulunurken (collaborative partnerships) sergilemiş oldukları davranışların göstergelerini belirlenmeye çalışmışlardır. Araştırmada; “saygı”, “iletişim” ve “sorumluluk” olmak üzere toplam üç başlık altında bir dizi davranış ve tutum ortaya çıkmıştır. Çalışmada birçok aile, uzmanların çocuklarına karşı “saygı göstermelerini”, çocuklarını aldıkları tanıya göre etiketlenmelerinden ziyade çocuklarının bir birey olarak görülmesi düşüncelerini ifade etmişlerdir. Sorumluluk kavramı ile uzmanların yaptıkları işi “zorunlu olarak yapılan bir iş” ya da “kazanç sağlanan bir iş” şeklinde görmelerinden ziyade, uzmanların aileler ve çocuklarla olan ilişkilerine önem vermeleri gerektiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, “sağduyu” ve toplum tarafından genel kabul gören “nezaket gerektiren ” davranışlar, yetersizliğe sahip çocuklara yönelik hizmetlerin sunumu sırasında uzmanların ailelerle ortak çalışmada bulunmalarını olumlu yönde etkileyen en önemli davranışlar arasında yer aldığı ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak çalışmada “güven, saygı, tutarlı olma, dürüstlük, şeffaflık, ailelerle olumlu iletişimlerde bulunma, nazik olma, aileyi dinleme, çocuğu ve aileyi cesaretlendirme, duygulara karşı duyarlı olma, eşitlik, çocuğun gelişimi için beklentilere sahip olma” gibi temaların ailelerin uzmanlarla birlikte/ortak çalışmalarında oldukça büyük öneme sahip olduğu görülmektedir.

Uzmanların aileler ile etkili işbirliğinde ya da etkileşimde bulunmalarına ilişkin alanyazını tarandığında, uzmanların; dürüstlük, ailelere karşı saygı, ön yargısız tutum (Beckman, Frank ve Newcomb, 1996) eşitlik, birliktelik duygusu yaratma (Uzuner, 2008), olumluluk, empati, aileye katılım, etkin dinleme, tutum, yansıtma ve açıklık getirme (Cavkaytar ve Özen, 2009), bilgi sağlama ve yeniden şekillendirme gibi temel tutum ve davranışlarının yanı sıra iletişim davranışlarına da sahip olması gerektiği görülmektedir. Bu nitelikler, bazı kişisel özellikler ve tutumları içermekte ve ailelerle ilişkide yapı taşı görevi görmektedir. Örneğin Dunst ve diğerlerine (1988) göre,

uzmanların ailelerle olumlu ilişkiler kurmaları ve ailelerle iletişimde saygı, kabul, hassasiyet, empati ve dinleme hislerini yansıtabilmeleri için ayrıca bazı özel becerilere sahip olmaları gerekmektedir (akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996).

Yukarıda özetlenen araştırma sonuçlarından hareketle, ailelerin uzmanlarla etkileşimleri sırasında uzmanların sahip olmaları gereken davranışlar ve özellikler aşağıda ayrıntılı şekilde açıklanmaktadır.

1.1.1. Dürüstlük: Dürüstlük; (a) iletişime girilen kişilere karşı açık olarak, (b) iletişim kurulan kişilere karşı samimi davranarak ve (c) duyguların ve düşüncelerin arkasında durarak olmak üzere kişilerarası iletişimin en az üç yönüyle etkili kılmaktadır (Uzuner, 2008). Bu açıdan bakıldığında; uzmanların aileler ile iletişimlerinde açıklık telkin ederek, samimi davranışlar sergileyerek, ayrıca duygu ve düşüncelerinin arkasında durarak, dürüstlük temeline dayalı iletişime girmeleri önemli olmaktadır.

1.1.2. Ailelere Karşı Saygı: Ailelerle olumlu bir çalışma ilişkisinin kurulmasının temelinde, ailelere karşı duyulan gerçek saygı yer almaktadır. Hepworth ve Larsen (1986'den akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996), bunun ailelerle kurulan bağda en önemli unsur olduğunu belirtmişlerdir. Saygının oluşumu; uzman ve aile arasında değer ve inançlarla ilgili olarak bazı farklılıkların olabileceğini anlamak, ailenin bazı konulardaki uzmanlığını kabul etmek ve ailenin endişelerine yanıt vermekle sağlanabilir.

Pruit, Wandry ve Hollum (1998) tarafından yapılan araştırmada ailelerin % 70'i , "Bizi dinleyin." kategorisinde, çocukları hakkında bilgili olduklarını, kendi katkı ve önerilerinin değerli olduğunu ve eğitimcilerin bunları dikkate almasını ve saygı göstermesini istediklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda; aile sorunlarını veya görüşlerini ifade etmekten çekinmemelidir. Uzman, ailenin görüşleri karşısında eleştirel bir tutum sergileme, aileye olan kızgınlığını yansıtmama, ailenin görüşlerini önemsememe, aile üyeleri arasında taraf tutma gibi uygun olmayan davranışlar içerisinde olmamalıdır. Bu gibi durumlarda aile uzmanla sorunlarını paylaşmak istemeyecektir (Cavkaytar ve Özen, 2009).

1.1.3. Ön Yargısız Tutum: Davis (1993), yargısız bir tutuma sahip olmanın; aileler hakkında, onların kişisel özellikleri ve durumlarından bağımsız olarak, olumlu düşünmek olduğunu belirtmişlerdir. Ön yargılardan uzak bir yaklaşım; duygusal olarak ulaşılabilir olmak, olumlu bakış açısı ifade etmek ve empati göstermek gibi bazı temel unsurları içermektedir. Ön yargılardan uzak olmak aynı zamanda aileyi, kendisini uzmanın görüşüne uymak zorunda hissetmeksizin kendi kararlarını alması yönünden de cesaretlendirmektedir (akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996).

1.1.3.1. Olumluluk: Olumlu iletişim; olumlu tutumları ifade etme ve iletişimde bulunulan kişinin farkında olduğunu belirtme yoluyla gerçekleştirilen bir süreçtir. Kişilerarası iletişimi etkili kılan olumlu tutumlar; karşı tarafa beslenen olumlu hisler ve olumlu düşüncelerdir (Uzuner, 2008). Bu bağlamda, uzmanların ailelerle etkileşimlerinde, iletişimi olumlu düzeyde tutmaları önemli olmaktadır.

1.1.3.2 Empati: Hepworth ve Larsen (1986), empatiyi; bir başka bireyin duygularını algılayabilme ve bu duyguların algılandığını iletişimde gösterebilme yetisini içeren iki boyutlu bir süreç olarak tanımlamaktadırlar. Empati; uzmanın ailenin deneyimini anlayabilmesini, bununla beraber kendi uzmanlık ve bilgisini de mevcut resme dâhil etmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda empati; ailelerin gözünde duygusal olarak ulaşılabilir olmak, aynı zamanda bir başka görüş açısını da sunabilmektir. Bu; sistemin bir parçası olmaksızın aileyi anlamak ve hissetmek sanatıdır (akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996), Seligman ve Darling (1989), ailelerin anlaşıldıklarını hissettikleri anda empatik bir dinleyici ile karşı karşıya olduklarını hemen fark ettiklerini belirtmektedirler (akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996).

Shulman (1992), yardım ve destekleyicilik konularında yaptıkları araştırmada, empatinin tüm yardım ve destek hizmetlerinde temel bir beceri olduğu sonucuna ulaşmıştır (akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996). Turnbull ve Turnbull (1990' dan akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996), hizmet sunucularının, etkili şekilde empati gösterip göstermediklerini, ailelerin verdikleri tepkilerden anlayabileceklerini belirtmişlerdir. Örneğin; eğer aile üyeleri, özel konuları daha fazla paylaşmaya

başlıyorlar veya duygularını söze döküyorlarsa, bu durum uzmanın empatik iletişimi sağlayabildiğine işaret etmektedir. Aynı şekilde, eğer aile üyeleri uzaklaşmak veya konuyu değiştirmek şeklinde tepkiler veriyorlarsa, bu uzmanın empatiyi iletişim sürecinde sağlayamadığını gösterebilmektedir. Pruitt, Wandry ve Hollum (1998), tarafından yapılan araştırmada, ailelerin % 18'i "Ailenin ihtiyacına hassasiyet." kategorisinde, eğitimcilerin her ailenin farklı olduğunu anlamalarını, daha derinlemesine tanımlarının gerektiğini ve ailelerin farklı bakış açılarının olabileceğini bildiklerini göstermelerini istemiştir.

1.1.4. Eşitlik: Eşitlik; bir kişiyi kabul etmek veya kişi olarak onaylamak, ona güven vermek ve onun hakkında pozitif düşünceye sahip olmak demektir. Kişilerarası iletişimde eşitlikçi bir ortam olduğu zaman kişilerarası iletişim daha etkili olacaktır. Eşitlik, aynı zamanda kişilerarası iletişimde konuşmaya karşı dinlemeyle belirlenir. Eğer bir kişi sürekli konuşuyor, diğer kişi sürekli dinliyorsa etkili iletişim çok zordur. Eşitliği belirleyen bir diğer özellik ise kişilerarası iletişimde her zaman kişilerin aynı fikirde olmadığının, bazı durumlarda çatışma halinde olabileceklerinin farkında olmalarıdır (Uzuner, 2008).

Kişilerarası iletişimde eşitlik durumunu ortaya çıkarmak için uzmanlar şu önerileri göz önünde bulundurmalıdırlar: (a) "meli", "malı" gibi gereklilik/zorunluluk bildiren ifadelerden kaçınmak, (b) iletişimde karşı tarafın sözünü kesmemeye özen göstermek, (c) kendi fikirlerini söylemeden önce diğer kişilerin düşüncelerini göz önünde bulundurmak, (d) iletişimde karşı tarafın hatalarını ve iletilerini düzeltmekten kaçınmak. Tüm bunlar uzmanın karşı tarafı baskı altına almadığı, daha alt pozisyona sokmaya çalışmadığı ve dolayısıyla eşitlikçi bir iletişimin var olduğu anlamına gelmektedir (Uzuner, 2008).

1.1.5. Birliktelik Duygusu Yaratma: Birliktelik duygusu; konuşmacıda ve dinleyicide birliktelik ve bütünlük hissinin yaratılmasıdır. Kişilerarası iletişimde birliktelik duygusu yaratmak için karşıdaki kişiyle ilgilenmek, ondan gelen iletilere dikkat etmek, anında yanıtlayıcı olmak gerekir. Bununla ilgili olarak uzmanlara; (a) iletişim kurulan kişinin ismini kullanmaları, (b) hem konuşmacıyı hem de dinleyiciyi içeren, birleştiren

zamirleri kullanmaları, (c) konuyla ilgili geri bildirim vermeleri, (d) karşıdaki kişiyi cesaretlendiren, ödüllendiren iltifatlarda bulunmaları ve (e) durumları genel olarak değerlendiren ifadeler kullanmak yerine, uzmanın durumu kendi bakış açısıyla değerlendirdiği ifadeleri kullanmaları önerilmektedir (Uzuner, 2008).

1.1.6. Aileye Katılım: Uzmanların ailelere saygı, kabul ve empati gösterme yollarından biri, Minuchin'in (1974'den akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996), "Aileye katılım" olarak adlandırdığı süreçtir. Minuchin'e göre, aileye katılım süreci; ailenin hikâyesini, başka bazı dış etkenlerin ışığında değerlendirmeksizin, sadece dinlemeyi içermektedir. Uzmanın ilk işi aileyi dinlemek, görüşlerini anlayarak saygı duymak ve gereksinim duydukları konularda destek sunmaktır. Pruit, Wandry ve Hollum'in (1998) yaptıkları araştırmada ise, ailelerin uzmanlardan beklentilerinin ilk sırasında "Bizi dinleyin." kategorisi yer aldığı görülmektedir.

Uzmanın öncelikle ailenin kendisini, zihin yetersizliği olan çocuklarını ve içinde bulundukları durumu nasıl gördüğünü anlaması gerekmektedir. Ayrıca, ailenin kendisini daha geniş toplum ve içinde bulundukları kültüre göre nasıl gördüğü de önem taşımaktadır. Aileye katılım; uzmanların ailelerle güvenilir bir bağ kurmaları ve saygı gösterdiklerini ifade etmeleri için yararlı bir iletişim davranışı olarak görülmektedir. Ayrıca, bu davranışlar farklı kültürlerden ve yörelerden gelen ailelerle çalışırken özel bir önem kazandığı düşünülmektedir. Örneğin Pruit, Wandry ve Hollum (1998), tarafından yapılan araştırmada "Ailelerin gereksinimlerine duyarlı olma" maddesi ele alındığında; ailelerin %18'inin uzmanların yetersiz olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Dolayısıyla aileler uzmanların, her ailenin farklı olduğunu anlamaları ve bu amaçla ailelere yönelik daha derinlemesine bilgiye sahip olmaları, ailelerin farklı bakış açılarına sahip olabileceğini göz önünde bulundurmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Ailenin destekleyici olarak değerlendirebileceği bir ilişkinin oluşabilmesi için uzmanın, ailenin kendi çocuklarına bakış açısına katılabileceği yolları bulması gerekmektedir. Bu yönüyle aileye katılım sürecinde karşılıklı olarak kabul edilebilir ortak hedefler ve amaçlar ortaya konulmalıdır. Ayrıca, aileye katılımda; ailedeki bireylerin farklı rollerine

saygı göstermek, ailenin kendi deyiş ve takma adlarını kullanmaya hazır olmak ve ailenin iletişim tarzına ayna görevi görmek bulunmaktadır Minuchin (1974'den akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996).

1.1.7. Etkin Dinleme: Ailelerle etkili iletişimde, etkin ve odaklı bir dinleme, uzmanların sahip olmaları gereken önemli bir beceridir. Hutchins ve Cole (1992), araştırmasında dinlemenin, ailelere destekleyici ve yararlı hizmet sunulmasında temel görev gören bir beceri olduğunu ifade etmişlerdir. İyi dinlemenin, ise ne söylenildiğini dinlemenin yanında, söylenilenin ne şekilde söylendiğini ve nelerin söylenmediğini de dinlemeyi ve duyabilmeyi içermek olduğunu belirtmişlerdir. Dinleme, bütün ilişkilerin temel taşıdır. Dinleme; bilgi almaya yaradığı gibi, kişinin iletimine ilgimizi de yansıtır. Karşımızdaki kişiyle güven kurmamızı sağlar. İyi bir söyleşinin en önemli bölümüdür (akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996).

Etkili dinleme hem sözel, hem de sözel olmayan becerilerin birlikte kullanılmasını gerektirir (Friend ve Cook, 2003'den akt. Uzuner, 2008). Uzmanların ailelerle etkili iş birliği yapabilmeleri için, etkili dinleme becerilerine sahip olmaları gerekir. Etkili dinleme; uzmanın sadece karşıdaki kişiyi sessizce dinleyip sıra kendisine geldiğinde konuşması değildir. Etkili dinleme, iletişim içerisinde olunan kişinin gönderdiği mesajı dinleme ve doğru anlaşıldığını sorular sorarak kontrol etmedir (Diken, 2009).

Dinlemek, yeni ilişkiler kurmak ve var olan ilişkilerimizi sürdürmek için gerekli bir beceridir. Dinlemek bir sorumluluk ve saygı belirtisidir. Diğer kişilerin nasıl hissettiğini ve dünyayı nasıl gördüğünü anlama sorumluluğudur. Kendi ön yargılarımızı ve inançlarımızı, kaygılarımızı ve kişisel çıkarlarımızı bir kenara bırakmak ve diğer kişinin gözlerinden bakmak demektir. Dinlemek aynı zamanda bir saygı belirtisidir (Landis, Kesserling ve Davis, 1995'den akt.; Gelbal ve Köroğlu, 2006).

Davis (1962), dinlemenin yararlarını beş madde altında toplamaktadır. Bunlar: (a) İyi bir dinleyici, dikkatle dinlediği için daha geçerli kararlar alabilir, (b) dikkatli dinleyen bir kimse, hem konuşulanlar hem de konuşmacı hakkında bilgi edinebildiği için zamandan ekonomi sağlar, (c) dinleme, mesajın yerine doğru ulaşp ulaşmadığı

konusunda güvenilir bilgi sağlar, (d) iyi bir dinleme güzel konuşmaları özendirir ve (e) anlamayı ve anlaşılmayı artırır (akt.; Bilen, 1994).

1.1.8. Soruların Etkili Kullanımı: Sorular; uzmanın daha fazla bilgi elde etmek, ailenin parmak bastığı bir konuyu açıklığa kavuşturmak, görüşmeyi başka konulara yaymak veya belli bir konu hakkında daha derin tartışmayı yakalayabilmek amacıyla kullanabileceği önemli bir araçtır (Friend ve Cook, 1996; Hutchins ve Cole, 1992; Shulman, 1992'den akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996). Bu amaca uygun olarak, Friend ve Cook (1996); Hepworth ve Larsen (1986); Hutchins ve Cole'e (1992) göre sorular dikkatli ve özenli bir şekilde sorulmalı ve ailede sorgulandıkları hissini yaratmamalıdır. Farklı türdeki sorular, farklı türdeki bilgileri elde etmek için kullanılabilir (akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996).

Bazı araştırmacılar açık ve kapalı uçlu soru türünü birbirinden ayırdıkları gözlenmektedir. Kapalı uçlu sorular; genellikle "Evet" veya "Hayır" şeklinde veya birkaç kelimelik, kısa cevaplarla yanıtlanabilen sorulardır. Kısa cevaplar alınmasını sağlayan bu soru türü, genellikle olgusal bilgiler elde edilmek istendiğinde yararlı olmaktadır. Buna karşın, açık uçlu sorular; bireyleri konuşmaya cesaretlendirmekte, konunun yayılmasını ve derinleşmesini sağlamakta, bireyler açısından anlamlı ve önemli konuları ifade etme özgürlüğünü kendilerine tanımaktadır. Açık sorular sorulduğunda ise, aileler bir olayı veya duygularını kendi arzu ettikleri şekilde dile getirebilmektedirler (Cavkaytar ve Özen, 2009).

Aileler ile uzman arasında iletişime engel oluşturabilecek türde sorular ise; (a) ailelerin kendilerini savunmaya veya kendilerini haklı çıkarmaya itebilecek "Neden, niçin?" soruları, (b) çok sayıda kapalı uçlu soru, (c) ailelerde kafa karışıklığına yol açabilecek oranda veya ardarda çok fazla soru ve (d) gizli gündem içerebilen yönlendirici sorular olarak sıralanabilir (Hutchins ve Cole, 1992; Hepworth ve Larsen, 1986'den akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996).

1.1.9. Yansıtma ve Açıklık Getirme: Uzmanlar, ailelerin ifade ettikleri temel konu ve endişeleri yansıtarak iletişimi güçlendirebilirler. Yansıtmayı etkili bir şekilde kullanma

yöntemlerinden biri; ailenin sözlerini kendi sözleriyle sarmalayarak geri sunmaktır. Ancak bunu yaparken, sadece ailenin sözlerini basitçe tekrar etmek değil, duyulan ve hissedilenleri de birlikte harmanlamak önem taşımaktadır. Temel bilgileri geri bildirim yöntemiyle sunmak ve uygun olan durumlarda, ailenin iletişimde kullandığı dil ve tarzı kullanmak etkili olmaktadır. Bu yönüyle uzmanların aile tarafından anlaşılamayacak bazı mesleki terminolojiyi kullanırken dikkatli ve ölçülü olmaları, aile açısından karmaşık olabilecek terim ve unsurları açıklamaları önemli olmaktadır. Açıklayıcı ifadelerde bulunma da yine aynı şekilde daha detaylı ve doğru bilgilerin elde edilmesi için gereklidir. Uzman ailenin söylediklerini anlamadığında, ilgili bilgiyi aileden uygun bir şekilde tekrarlamasını istemelidir. Aynı zamanda, alınan bilgiyi benzer ifadelerle tekrar aileye söylemeli ve doğru anlayıp anlamadığına ilişkin aileden dönüt almalıdır (Cavkaytar ve Özen, 2009).

1.1.10. Bilgi Sağlama: Shulman'a göre (1992), ailelerle ilişkilerde, uzmanların ailelere bilgi ve geri bildirim sağlamaları gerekmektedir. Bilgi paylaşımı ise, ailelerle etkili iletişimin sağlanmasında önemli bir adımını oluşturmaktadır (akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996). Eğer aile üyeleri, uzmanın kendilerinden bilgi sakladığına dair şüphe duyarsa, bu durum uzmanla ilişkilerini olumsuz yönde etkileyecektir. Bu konuda yapılmış çok sayıda çalışma ve araştırmada, ailelerin en çok ihtiyaç duydukları unsurun; uzmanlar tarafından kendilerine verilecek olan doğru ve dürüst bilgi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bailey, Blasco ve Simeonsson, 1992; Greig, 1993'den akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996).

Bilgi, ailelerin kendi hayatlarının sorumluluğunu hissetmeleri açısından güçlü bir araçtır. Uzmanlar ailelere bilgi ve geri bildirim aktarırken, onların yeterli hislerini güçlendirmelidirler. Bilgi ve geri bildirimi, aileyi güçlendirici şekilde sunabilmek için uzman; ailenin kendi durumuyla baş etme ve mücadele şeklini iyi anlamalıdır. Uzman bunu yapabildiği takdirde, bilgiyi ailenin ihtiyaçlarına göre uyarlayarak sunabilecektir. Ailenin bilgiyi işleme tarzını anlamak; ancak ailenin güçlü yönleri, ihtiyaçları ve çeşitli durumlarla başa çıkma şekillerini öğrenmekle mümkün olabilmektedir. (Sokoly ve Dokecki, 1992'den akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996).

Uzmanlarla aileler arasında işbirlikçi bir çalışma ilişkisi, uzmanların sahip oldukları bilgileri meslek ahlakının gerektirdiği biçimde ve ailenin çocukları ile ilgili kararları verme hak ve özgürlüklerine saygı göstererek sunmalarıyla mümkün olmaktadır (Sokoly ve Dokecki, 1992'den akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996). Uzmanların sahip oldukları bilgiyi, aileleri kendi istekleri ışığında yönlendirmek veya belli konularda onları ikna etmek için kullanmaları ise, aileye karşı saygı eksikliğini ifade etmesi ve gizli gündem içermesi bakımından sakıncalı bulunmaktadır (Shulman, 1992'den akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996).

1.1.11. Yeniden Şekillendirme: Uzmanların ailelerle iletişimlerinde kullanabilecekleri bir diğer beceri de yeniden şekillendirme becerisidir. Shulman (1992'den akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996), yeniden şekillendirmeyi, "Herhangi bir unsuru yeni ve daha yararlı şekilde görebilme yeteneği" olarak tanımlamıştır. Aynı şekilde, Hepworth ve Larsen (1986'den akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996), yeniden şekillendirmeyi, "Sorunları yeniden tanımlayabilme ve onları taze bir görüş açısına oturtarak, yapıcı harekete geçme" olarak açıklamıştır.

Turnbull ve Turnbull (1990), yeniden şekillendirmenin iki basamağı olduğunu belirtmektedir. Bunlar; (a) ailenin değiştirebileceği durumlar ile kontrolü dışında olan durumlar arasındaki ayırım yapmasını sağlamak ve (b) değiştirilebilecek durumlar üzerinde yapıcı harekete geçerek, değiştirilemeyecek durumları ise daha kabul edilebilir şekilde yeniden tanımlamaktır (akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996). Ailelerin çocuklarının yetersizliklerini algılama şekillerinin yeniden tanımlanmasında iki yola başvurulabileceğini belirtmiştir. Birinci yol; olumlu kıyaslamalar yapmak; örneğin, başka bireylerin sorunlarını göz önüne alarak, kendi sorunlarının o kadar da kötü olmadığı sonucuna varmak (Pearlin ve Schooler, 1978'den akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996). İkinci yol ise, seçici dikkatin ve seçici yok saymanın kullanılmasıdır. Bu yaklaşıma göre, ailenin algılamasındaki odak durumun olumlu yönleri üzerinde yoğunlaşılırken, olumsuz yönlere daha az önem verilmektedir. Sonuç olarak, uzman-aile etkileşiminde ailelere karşı olumlu tutum ve davranışların olumlu yönde geliştirilmesi yalnızca ailenin gereksinimlerini karşılamada değil, aynı zamanda çocuğun doğru tanılama sürecinden geçmesine önemli etkilerde bulunabilir. Çocuğun alacağı tanılama

ise, çocuğa uygun gereksinimlerin belirlenmesi ve bu gereksinimlerin karşılanmasında önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda, çocuğa ilişkin tanılama sürecinin ve aile-uzman işbirliği ve etkileşiminin bu süreçteki yeri bir sonraki başlıkta açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2. Türkiye’de Zihin Yetersizliği Olan Çocukların Tanılama Süreçleri ve Bu Süreçlerde Aile ile Etkileşimin Yeri

Türkiye’de yasa ve yönetmeliklerde yetersizliğe sahip çocukların tanılama süreçlerinde aile-uzman işbirliğinin sağlanması ve bu işbirliğinde aileye ve ailenin gereksinimlerinin dikkate alınması gerektiğine özellikle vurgu yapılmıştır. Türkiye’de zihin yetersizliği olan bireylere yönelik tanılama hizmetleri Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’ne göre düzenlenmekte ve yürütülmektedir. 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye (1997) dayalı olarak 2000 yılında çıkarılan yönetmelik, 2002 ve 2004 yıllarında üzerinde bazı değişikliklere gidilerek yeniden yayınlanmıştır. 2005 yılında 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde (KHK) Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Yönetmelik, 2006 yılında bu kanuna dayalı olarak yeniden yayınlanmıştır. 2009 yılında yönetmelik üzerinde bazı değişikliklere gidilmiştir. Yönetmeliğin (2006) “Eğitsel Değerlendirme Yerleştirme” adını taşıyan ikinci Kısımının birinci bölümünde “Eğitsel Değerlendirme ve Tanılama, Eğitim Planı” yer almaktadır. Bu bölümde 7. maddenin 2. bendinde, bireyin eğitsel değerlendirme ve tanılması, “Rehberlik ve Araştırma Merkezinde (RAM)” oluşturulan özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından nesnel, standart testler ve bireyin özelliklerine uygun ölçme araçlarıyla yapılır.” denilmektedir. Aynı bölümün dokuzuncu maddesinde bireyin tanılamaya konu olabilmesi için istenilen belgeler, (a) bireyin velisinin ya da resmi okul ve kurum yönetiminin yazılı başvurusu ve (b) okula/kuruma kayıtlı öğrenciler için bireysel gelişim raporu olarak sıralanmaktadır. Bireysel gelişim raporu, öğrencinin sınıf öğretmeni ve rehber öğretmeni tarafından doldurulmaktadır. RAM’da başvurusu yapılan öğrenci için duruma göre, özel eğitim bölümü ya da rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri bölümünde bir dosya açılarak öğrencinin durumu ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme sonucunda tamamlanan dosya özel eğitim değerlendirme kuruluna iletilmektedir.

Yönetmeliğin üçüncü kısmının ikinci bölümünde özel eğitim değerlendirme kurulunun kimlerden oluşacağı ve görevleri tanımlanmaktadır. Buna göre kurul, RAM müdürünün görevlendireceği müdür yardımcısı ya da bölüm başkanı başkanlığında; (a) özel eğitim hizmetleri bölüm başkanı, (b) psikolojik ölçme araçlarını kullanabilen bir rehber öğretmen, (c) görme, işitme ve zihinsel engelliler sınıf öğretmenlerinden bir öğretmen, (d) bulunması hâlinde gezerek özel eğitim görevi yapan bir öğretmen, (e) bireyin velisi ve (f) varsa, bir çocuk gelişimi ve eğitimcisiinden oluşmaktadır (19.Madde).

Yönetmelikte özel eğitim değerlendirme kurulunun temel görevi, “Özel eğitime ihtiyacı olan bireyin eğitsel değerlendirme ve tanılmasını yapmak.” (21. madde) olarak belirlenmiştir. Kurul bu değerlendirme ve tanılama sürecinin sonuçlarına dayalı olarak bir rapor hazırlamaktadır. Raporda aynı zamanda çocuk için özel eğitim hizmetine ilişkin öneri ve eğitim planı yer almaktadır. Kurul tarafından hazırlanan rapor RAM müdürünün onayıyla il ve ilçelerde milli eğitim müdürlükleri bünyesinde oluşturulan özel eğitim hizmetleri kuruluna gönderilmektedir.

Yönetmeliğin 14. maddesinde özel eğitim hizmetleri kurulunun görevi, “Eğitim-öğretim kurumlarındaki özel eğitim hizmetlerinin düzenlenmesi, bu hizmetlerin eş güdümünü sağlamak, izlemek ve değerlendirmek...” olarak tanımlanmaktadır. Kurul, milli eğitim müdürünün görevlendireceği müdür yardımcısı veya şube müdürünün başkanlığında; (a) özel eğitim değerlendirme kurulu başkanı ya da birden fazla kurul başkanı olan illerde bir başkan, (b) bir özel eğitim okul veya kurum müdürü, özel eğitim okulu veya kurumu bulunmayan yerlerde ise kaynaştırma uygulaması yapılan ilköğretim ya da ortaöğretim kurumlarından bir müdür, (c) bir rehber öğretmen, (ç) görme, işitme ve zihinsel engelliler sınıf öğretmenlerinden bir öğretmen, (d) bulunması halinde gezerek özel eğitim görevi yapan bir öğretmenden oluşmaktadır.

Yukarıda belirtilen kanun ve yönetmeliklerde ailenin tanılama sürecine katılımının önemi vurgulanmış ve güvence altına alınmıştır. 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin (1997) beşinci maddesinde, “Tanılama, değerlendirme ve yerleştirme sürecinin her aşamasında ailenin de görüşü alınarak

katılımı sağlar.” denilmektedir. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nin (2006) eğitsel değerlendirme ve tanılama ilkelerinin sıralandığı sekizinci maddenin (f) ve (g) bentlerinde, “Eğitsel değerlendirme ve tanılama sürecinde; veli, okul ve uzmanlar işbirliği içerisinde çalışır ve ailenin görüşü alınır denilmektedir.

Yönetmelik ve kanun hükmünde kararnameyle üzerinde önemle durulan tanılama sürecinin işleyişine yönelik sınırlı sayıda araştırmanın yapıldığı göze çarpmaktadır (Çağlar, 1979; Eripek, 1978; Kocaoğlu, 1991; Pamir, 1979; Özen, 1999; Bozkurt, 2009). Yetersizliğe sahip bireylerin ailelerin bakış açısından, ailelerin uzmanlarla olan etkileşimler de uzmanların sergilemiş oldukları davranışların değerlendirilmesine yönelik yurt dışında sınırlı sayıda araştırma yer alırken, Türkiye’de bu konuda yapılmış araştırmaya rastlanmadığı gözlenmektedir. Türkiye’de yapılmış araştırmaların büyük çoğunluğu (Örn.; Çağlar, 1978; Eripek, 1978; Pamir, 1979; Kocaoğlu, 1991; Bozkurt, 2009) ise, RAM işleyişi ve tanılama süreçleri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Türkiye’de yapılmış olan bir araştırmanın (Örn.; Özen, 1999) ise, ailelerin uzmanlarla olan gelişimsel yetersizliği olan çocukların annelerine eğitim uzmanlarıyla çalışırken gerekli olan etkili iletişim becerilerinin/davranışlarının kazandırılmasına yönelik olduğu görülmektedir.

Konuyla ilişkili olarak uluslararası alanyazınında özellikle Pruitt, Wandry ve Hollums (1998) ve Blue-Banning, Sumers, Frankland, Nelson ve Beegle’in (2004) yaptıkları araştırmalar, ailelerin bakış açısından uzman davranışlarının değerlendirilmesi konusunda yapılmış en önemli çalışmalar arasında yer almaktadır.

Türkiye’de zihin yetersizliği olan çocukların tanılama süreçleri ile ilgili olarak Çağlar’ın (1978), Eripek’in (1978), Pamir’in (1979), Kocaoğlu’nun (1991) ve Bozkurt’un (2009) çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalarda tanılama süreçleri, daha çok bu süreçlerde kullanılan değerlendirme araçları yönünden ele alınmıştır. Örneğin Bozkurt (2009) rehberlik araştırma merkezinde zihin yetersizliği tanısı alan 103 öğrenci ile yürüttüğü çalışma ile zihinsel yetersiz tanısı alan öğrencilerin tanılama süreçlerindeki mevcut durumu betimlemiştir. Araştırmada, Büyükşehir statüsündeki bir ilin rehberlik ve araştırma merkezi (RAM) bünyesinde oluşturulan özel eğitim değerlendirme kurulu

örneğinde, 2006-2007 öğretim yılında zihin yetersizliği tanısı alan öğrencilerin tanılama süreçleri incelenmiştir. Bu öğrencilerin dosyalarında yer alan bilgiler, her bir öğrenci için ayrı düzenlenen Dosya İnceleme Formundaki ilgili bölüm ve yerlere işlenmiştir. Bunun yanı sıra, her bir öğrencinin tanılama sürecinde görev alan uzman ve/ya da uzmanların özlük dosyaları incelenmiş, dosyalarda yer alan bilgilere dayalı olarak Dosya İnceleme Formundaki ilgili bölümler doldurulmuştur.

Bozkurt'un yaptığı araştırmanın bulgularına göre, zihin yetersizliği tanısı alan toplam 103 öğrencinin % 21,78'inde RAM'a başvurular aileleri tarafından yapılmıştır. Aile ile özel özel eğitim kurumlarının birlikte yaptıkları başvuruların oranı % 41,58 ve aile ile resmi okulun birlikte yaptıkları başvuruların oranı ise % 16,83'dür. Öğrencilerin % 9.90'nının başvuruları aileleri dışında resmi okul veya özel özel eğitim kurumu tarafından yapılmıştır. Öğrencilerden yarısına yakınına tek bir ölçek, yarısından biraz fazlasında birden fazla ölçek kullanılmıştır. En sık kullanılan ölçekler Leiter Uluslararası Performans Ölçeği, Goodenough-Harris İnsan Resmi Çizme Ölçeği ve Gessel Görsel Algı Testi olarak sıralanmaktadır. Bu ölçeklerden Leiter Uluslararası Performans Ölçeği, Stanford Binet Zekâ Ölçeği L Formu ve Cattell Uluslararası Zekâ Ölçeği için kullanıcı formasyonu gerektirmesine rağmen, zekâ ölçeklerini uygulayan meslek elemanlarının, bu ölçekler ile ilgili bir hizmet içi eğitime katılmadıkları ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin çoğunun (%94,17) yönlendirilmelerinin özel özel eğitim okul ve kurumları tarafından yapıldığı belirlenmiştir. Öğrenci dosyalarının tamamına yakınında ise, öğrencilerin kültürel ve dil özellikleri, iletişim becerileri, duyuşal-motor beceriler ve/veya davranışsal özelliklerde çeşitlilik gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, bir bütün olarak ele alındığında, zihin yetersizliği tanısı alan öğrencilerin tanılama süreçlerinde önemli bazı eksikliklerin olduğunu, ilgili yönetmeliklerde belirlenen hususlara yeterince uyulmadığını göstermektedir. Tanılama süreçlerindeki bu eksiklikler, tanılama hizmetlerinin etkililiği yanı sıra kapsamı ya da yaygınlığı konusunda da kuşkulara neden olabilmektedir.

Özen (1999) bir önceki araştırmalardan farklı olarak, gelişimsel yetersizliği olan çocuk annelerine sağlanan, çocuklarının davranış ya da öğrenme sorunları için bir eğitim uzmanıyla ilk kez görüşürken gerekli etkili iletişim becerilerinin/davranışlarının

öğretimi uygulamasının etkililiğini belirlemeye çalışmıştır. Araştırmanın deneklerini, 12 anne oluşturmuştur. Araştırmaya katılan 12 annenin altısı yansız atama yoluyla deney grubu olarak belirlenmiştir; diğer altısı ise kontrol grubu olarak araştırmaya katılmıştır. Araştırmada; çocukla yaşanan sorunu ortaya koyma, sorunu çözmeye yönelik öneri geliştirme ve görüşmeyi sonuçlandırma olmak üzere üç etkili iletişim davranışı; bu davranışların her biri için ise beşer beceri belirlenmiştir. Araştırmanın birinci bölümünde tek-denekli araştırma modellerinden davranışlar arası yoklama evreli çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. İkinci bölümde, etkili iletişim becerileri öğretimi çalışmasını tamamlayan deney grubundaki annelerle, herhangi bir çalışmaya katılmayan kontrol grubundaki annelerin, gerçek bir danışma ortamında etkili iletişimin ilk iki davranışını oluşturan becerileri kullanımlarında farklılık olup olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuçlar hazırlanan öğretim materyallerinin, gelişimsel yetersizliğe sahip çocuk annelerine, ilk kez bir eğitim uzmanıyla görüşürken gerekli etkili iletişim davranışlarının öğretilmesinde etkili olduğunu göstermektedir.

1.3. Problem Durumu

Alan yazında, yetersizliğe sahip bireylerin ailelerin bakış açısından, ailelerin uzmanlarla olan etkileşimler de uzmanların sergilemiş oldukları davranışların değerlendirilmesine yönelik sınırlı sayıda araştırmaya rastlanmıştır (Blue-Banning ve diğerleri, 2004; Pruitt, Wandry ve Hollums, 1998). Bu araştırmalarda aileler, uzmanların kendileriyle olan etkileşimlerinde sergilemiş oldukları davranış, tutum ve iletişim becerilerinin kendileri ve çocukları için çok önemli olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Özen'in (1999) çalışmasında ise, aile-uzman işbirliği temelinde ele alındığı, ancak bu çalışmada ailelerin uzmanlarla olan gelişimsel yetersizliği olan çocukların annelerine eğitim uzmanlarıyla çalışırken gerekli olan etkili iletişim becerilerinin/davranışlarının kazandırılmasına yönelik durumun ele alındığı görülmektedir.

Türkiye'de kanun ve yönetmeliklerde zihin yetersizliği olan öğrencilerin tanılama süreçlerinde uzmanın aile ile işbirliğinin üzerinde önemle durulmasına rağmen, mevcut durumun işleyişine yönelik bir çalışmanın bulunmadığı gözlenmektedir. Türkiye'de gerçekleştirilmiş olan çalışmaların daha çok RAM'ın işleyişine yönelik çalışmalar

olduğu, uzmanların ailelerle etkileşimlerdeki davranışlarını belirlemeye yönelik çalışmalar olmadığı görölmektedir (Çağlar, 1979; Eripek, 1978; Kocaoğlu, 1991; Pamir, 1979; Özen, 1999; Bozkurt, 2009). Sonuç olarak, uzman davranışlarına yönelik ailelerin bakış açılarının belirlenmesine yönelik araştırmalara olan gereksinimin devam ettiği gözlenmektedir.

1.4. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, büyük şehir belediyesi statüsünde olan bir ilin bir rehberlik ve araştırma merkezinde zihin yetersizliği tanısı alan çocuğa sahip ailelerin bakış açısından tanılama sürecinde uzmanların ailelerle olan etkileşimlerinin belirlenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır. Ailelerin bakış açısıyla;

1. Uzmanların ailelere yönelik tutum ve davranışlarının düzeyleri nedir?
2. Uzmanların iletişim davranışlarının düzeyleri nedir?

1.5. Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada, bir rehberlik ve araştırma merkezinde zihin yetersizliği tanısı olan çocuğa sahip ailelerin bakış açısından tanılama sürecinde uzman aile etkileşimlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmacı bir rehberlik araştırma merkezinde çalışmaktadır. Araştırmacının öznel gözlemleri ailelerin uzmanların kendilerine yönelik tutum ve davranışlarından pek de hoşnut olmadıkları doğrultusundadır. Bu yönüyle bu araştırmanın bulguları zihin yetersizliği olan çocuk ailelerinin uzmanların tutum, davranış ve iletişim becerilerine ilişkin görüşlerini ortaya koymada daha nesnel bakış açısı sağlayabilecektir.

Araştırma bulguları uzmanların zihin yetersizliği olan çocuk ailelerine yönelik tutum, davranış ve iletişim boyutunda uzmanların farkındalık geliştirmelerini sağlayabilir. Bunun yanı sıra Araştırmanın daha ileri ve ayrıntılı araştırmaların yapılmasına ışık tutabileceği umulmaktadır.

1.6. Sınırlılıklar

Araştırma, 2009-2010 öğretim yılında bir ilin bir rehberlik ve araştırma merkezinde zihin yetersizliği tanısı alan çocuğa sahip ailelerle sınırlıdır.

Araştırmada toplanan veriler “Ailelerin Bakış Açısından Uzman- Aile Etkileşimleri” anketinden elde edilen bilgilerle sınırlıdır.

1.7. Tanımlar

Aile: Toplumun en küçük toplumsal birimidir. Ve hukuksal düzenlemelerle birbirine bağlı bir topluluktur. Bireyin yaşamında önemli bir yeri olan beslenme, barınma, bakım, sevgi ihtiyacı eğitim ve kültürel değerler kazanma gibi temel ihtiyaçların karşılandığı birincil yer ve çevredir.

İletişim: kişinin duygu ve düşüncelerini karşısındakine iletmesi ve karşısındaki kişinin de bu duygu ve düşünceleri alması olarak tanımlanmaktadır (Beckman, Frank ve Newcomb, 1996).

Özel Eğitim: Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim ve sosyal gereksinimlerini karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri, bu bireylerin tüm gelişim alanlarındaki özellikleri ile akademik disiplin alanlarındaki yeterliliklerine dayalı olarak uygun ortamlarda sürdürülen eğitimi ifade eder (MEB, 2006).

Tanılama: Tanılamada bireyin tıbbi raporu ile beraber tüm fiziksel, zihinsel ruhsal gelişim alanlarıyla akademik disiplin alanındaki ihtiyaçları dikkate alınır. Tanılamada, çocuğun yetersizlik ve gerilik varsa bunun derecesi ve yapısı belirlenir. Yetersizliği belirlemek için ayrıntılı bir değerlendirilmeye ve ailenin de dâhil olduğu disiplinler arası bir değerlendirmeye ihtiyaç vardır (Gürsel, 2003).

Yetersizlik: Zihinsel, fiziksel, davranışsal ya da duyu organlarının zedelenmeye bağı olarak tüm ya da kısmen işlevlerinde gözlenen kayıpların ortaya çıkardığı durumdur (Ataman, 2005).

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, araştırma kümesi, veriler ve toplanması ve verilerin çözümü konularına yer verilmektedir.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma; bir rehberlik ve araştırma merkezinde (RAM) zihin yetersizliği olan çocuğa sahip ailelerin bakış açısıyla uzmanların kendileriyle olan etkileşimlerinde sergilemiş oldukları davranışların belirlenmesine yönelik betimsel bir çalışmadır.

2.2. Araştırma Kümesi

Araştırma kümesi, 2009-2010 öğretim yılında bir RAM'a başvuruda bulunan ve çocukları zihin yetersizliği tanısı almış aile üyelerinden (anne ya da baba) oluşmaktadır. Ailelerin uzmanlarla yaptıkları görüşmeleri olabildiğince eksiksiz hatırlayıp, anketteki soruları cevaplandırmalarını sağlamak amacıyla, araştırma yalnızca 2009-2010 öğretim yılında RAM'a gelen aileleri kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Bu bağlamda, RAM'daki dosyalar tarandığında bu dönemde zihin yetersizliği tanısı almış 578 çocuğun olduğu belirlenmiştir. Bu çocuklar içerisinden tesadüfi örnekleme yoluyla 60 çocuk seçilmiş ve bu çocukların aile üyelerinin isimleri, adres ve telefon numaraları belirlenmiştir. Daha sonra bu ailelerle telefon görüşmesi yapılmış ve bu görüşmede araştırmanın amacı kendilerine açıklanmıştır. Görüşme sonrasında RAM'daki tanılama sürecine katılan 40 aile üyesi araştırmaya katılmaya gönüllü olduklarını belirtmişlerdir. Araştırma kümesi bu aile üyelerinden oluşmaktadır.

Araştırma kümesini oluşturan 40 aile üyesinden 33'ü anne, 7'si babadır. Aile üyelerinin eğitim durumları Çizelge 1'de gösterilmektedir. Çizelgede görüldüğü gibi, araştırma kapsamına alınan 40 aile üyesinden 23'ü (% 57,5) ilkokul mezunudur. 6 aile üyesi (% 15,0) okur-yazar değildir.

Çizelge 1
Aile Üyelerinin Eğitim Durumları

Eğitim	Aile Üyeleri	
	n	%
Okur-yazar değil	6	15,0
Okur-yazar	1	2,5
İlkokul	23	57,5
Ortaokul	33	7,5
Lise ve dengi	4	10,0
Üniversite	3	7,5
Toplam	40	100,0

Ortam

Araştırma, büyük şehir statüsünde adrese dayalı nüfus kayıt sistemi'yle yapılan sayıma göre yaklaşık 12 milyon nüfusa sahip bir ilin yaklaşık 670.000 nüfuslu bir ilçesinde hizmet veren bir rehberlik ve araştırma merkezinde yürütülmüştür. 25 yılı aşkın süredir hizmet veren bu merkezde toplam 13 personel, tanılama ve eğitsel hizmetlerin yanı sıra rehberlik hizmetinde bulunma, tarama yapma (örneğin, okullara gidip akademik başarısızlık yaşayan, problem davranış sergileyen vb. çocukların değerlendirilmesi ve takibinin yapılması) ve ailelere danışmanlık hizmetleri verilmektedir. Ancak, kurum genel olarak eğitsel ve tanılama hizmetini sözü edilen hizmetlere kıyasla daha fazla yürütmektedir.

Merkezin bağlı bulunduğu yer, nüfus bakımından oldukça yoğun olması nedeniyle kuruma eğitsel ve tanılama amaçlı müracaat eden aile sayısı oldukça yüksek düzeydedir. Dolayısıyla, her bir uzman personelin yoğun iş yükü ile hizmet vermektedir. Bununla birlikte, tarama amaçlı okullara gidildiğinde ulaşım sorunlarından dolayı bu iş yükünün daha da arttığı gözlenmektedir.

2.3. Veriler ve Toplanması

Araştırmanın amaç bölümünde yer alan sorulara yanıt verebilmek için çocukları zihin yetersizliği tanısı almış aile üyelerinin uzmanların tutum ve davranışları ve iletişim davranışlarının/becerilerinin düzeyine ilişkin duygu ve düşünceleri konusunda bilgilerine gereksinim duyulmaktadır. Bu bilgiyi toplayabilmek için Ailelerin Bakış Açısından Uzman-Aile Etkileşimleri Anketi (EK-2) geliştirilmiştir.

2.4. Ailelerin Bakış Açısından Uzman-Aile Etkileşimleri Anket Formu

Anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ankete ilişkin gerekli açıklamalar, ikinci bölümde aile üyelerinin anne ya da baba olma durumları ve eğitim durumlarına ilişkin iki soru ve üçüncü bölümde derecelendirme yoluyla yanıtlanacak sorular yer almaktadır.

Üçüncü bölümde yer alacak davranış örnekleri havuzunu oluşturmak için araştırmacı tarafından ilgili alanyazın taraması yapılmıştır. Bu tarama sonucunda 15 davranış örneği belirlenmiştir. Bu örnekler uzmanın tutum ve davranışları ve iletişim becerileri olmak üzere iki grup altında toplanmıştır. Daha sonra yapılan bu ön hazırlık, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü ve Engelliler Araştırma Enstitüsü zihin engellilerin eğitimi anabilim dallarında görevli beş öğretim üyesinin değerlendirmesine sunulmuştur (EK-2). Değerlendirme sonucunda mevcut davranış örneklerine üç örnek eklenmiş ve bir örnek çıkarılmıştır. Devamında bu davranış örnekleri beşli derecelendirme formatına dönüştürülmüştür. Ankette “Hiç”, “Az”, “Orta”, “Çok” ve “Tam” derecelendirmesi kullanılmıştır. Daha sonra, anketin pilot çalışması üç aileye uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Bu uygulama sonucunda anketin derecelendirme yoluyla cevaplandırılan bölümünde yer alan bir davranış örneği çıkarılmıştır. Böylece ankete son şekli verilmiştir.

Geliştirilen anket formu, 07-18/07/2010 tarihleri arasında aile üyelerinin adreslerine gidilerek araştırmacı tarafından yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır. Araştırmacı okuryazar olmayan veya okuma yazmakta güçlük yaşayan ailelere anket formunda yer alan davranış örneklerini okuyarak yardımcı olmuştur.

2.5. Verilerin Çözümlemesi

Araştırmada Ailelerin Bakış Açısından Uzman-Aile Etkileşimleri Anket Formu veri toplama aracı ile elde edilen verilerin araştırmanın sorularına yanıt oluşturabilecek şekilde frekans ve yüzdelik dağılımları yapılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırmanın amaç bölümünde belirlenmiş sorulara paralel olarak bulgulara ve yorumlara yer verilmektedir.

3.1. Aile Üyelerinin Bakış Açısından Tanılama Sürecinde Uzmanların Tutum ve Davranışları

Araştırma kümesini oluşturan 40 aile üyesinin tanılama sürecinde uzmanların kendilerine yönelik tutum ve davranışlarını derecelendirme sonuçları Çizelge 2’de gösterilmektedir.

Çizelge 2

Ailelerin Bakış Açısından Uzmanların Ailelere Yönelik Tutum ve Davranışları

Tutum ve Davranışlar	Dereceler									
	Hiç		Az		Orta		Çok		Tam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Olumlu Tutum İçerisindeydi	-	-	4	10,0	16	40,0	10	25,0	10	25,0
Güven vericiydi	1	2,5	8	20,0	12	30,0	13	32,5	6	15,0
Rahatlatıcıydı	2	5,0	9	22,5	16	40,0	10	25,0	3	7,5
Duygularımı anlama çabası içindeydi	2	5,0	12	30,0	14	35,0	11	27,5	1	2,5
Açık ve dürüsttü	2	5,0	6	15,0	9	22,5	13	32,5	10	25,0
Saygılıydı	-	-	3	7,5	11	27,5	16	40,0	10	25,0
Samimiydi	1	2,5	4	10,0	15	37,5	12	30,0	8	20,0
Alçak gönüllüydü	1	2,5	9	22,5	8	20,0	12	30,0	10	25,0
Yardım severdi	1	2,5	10	25,0	12	30,0	11	27,5	6	15,0
Yüzdelik Ortalaması		2,8		18,0		31,4		30,0		17,8

Çizelge 2 bir bütün olarak değerlendirildiğinde, aile üyelerinin uzmanların tutum ve davranış örneklerine ilişkin yaptıkları derecelendirmelerin “orta” ve “çok” düzeylerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Aile üyelerinin çok azı “hiç” derecelendirmesinde bulunmuştur. Uzmanların aile üyeleriyle işbirliğinde uygun tutum ve davranışlar içerisinde olmaları, doğrudan tanılama sürecinin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi ve ailenin ileride yaşaması muhtemel stresi ve uyum sürecini doğrudan etkilemesi yönlerinden önemli olmaktadır (Ardıç, 2010). Bu yönüyle elde edilen bulgular, aile üyelerinin eğitim durumları ve rehberlik araştırma merkezlerinde tanılama sürecinde görev yapan uzmanların iş yüklerinin yoğunluğu düşünüldüğünde olumlu değerlendirilebilir.

Çizelge 2’ye tutum ve davranış örnekleri yönünden bakıldığında, “alçak gönüllüydü” davranış örneği dışında, her bir davranış örneği için aile üyelerinin yaptığı derecelendirmelerin, tutum ve davranışların genel derecelendirmesi ile tutarlı olduğu görülmektedir. Bu davranış örneğinde “orta” ve “çok” düzeylerindeki derecelendirmelerin yoğunluğu daha düşüktür. Uzmanların en olumlu ve en olumsuz olarak derecelendirilen tutum ve davranış örnekleri yönlerinden bakıldığında ise, en olumlu davranış örneği “saygılıydı” ifadesidir. Ailelerin 26’sı (% 65,0) bu tutum ve davranış örneğinde uzmanları “çok” ve “tam” düzeylerinde derecelendirmişlerdir. En olumsuz tutum ve davranış örneği ise “duygularımı anlama çabası içerisindeydi” olmaktadır. Aile üyelerinin 14’ü (%35,0) bu davranış örneğinde uzmanları “hiç” ve “az” düzeylerde derecelendirmişlerdir. %35’lik bir aile grubu uzmanların duygularını anlamada yetersiz olduğunu belirtirken, %65’i bunun “orta”, “çok” ve “tam” düzeylerinde değerlendirmişlerdir. Ailelerin yaklaşık üçte biri uzmanların duygularını anlamadığını ya da bu çabaya girmediklerini düşünmektedirler.

Shulman’ın (1992’den akt. Beckman, Frank ve Newcomb, 1996), yardım ve destekleyicilik konularında yaptığı araştırmada, empatinin tüm yardım ve destek hizmetlerinde temel bir beceri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla uzmanların bu beceride aile üyelerinin üçte biri tarafından yetersiz olarak değerlendirilmeleri, tanılama sürecinde onlara gereksinim duydukları yardım ve desteğin sağlanmasında bir eksiklik olarak görülebilir.

3.2. Aile Üyelerinin Bakış Açısından Tanılama Sürecinde Uzmanların İletişim Davranışları

Araştırma kümesini oluşturan 40 aile üyesinin tanılama sürecinde uzmanların iletişim davranışlarının düzeylerine derecelendirme sonuçları çizelge 3'te gösterilmektedir. Çizelge 3 genel olarak değerlendirildiğinde, aile üyelerinin uzmanın iletişim davranışlarına ilişkin davranış örneklerini “orta” ve üzerinde derecelendirdikleri görülmektedir. Tutum ve davranış örneklerinde olduğu gibi uzmanların iletişim davranışlarını değerlendirirken de aile üyelerinin çok azı “hiç” derecelendirmesinde bulunmuşlardır. Aile üyelerinin eğitim düzeyleri dikkate alındığında ortaya çıkan bu genel tablo olumlu olarak nitelendirilebilir.

Çizelge 3

Ailelerin Bakış Açısından Uzmanların İletişim Davranışları

İletişim	Dereceler									
	Hiç		Az		Orta		Çok		Tam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Konuşmam için uygun fırsatlar verdi	-	-	6	15,0	10	25,0	13	32,5	11	27,5
Sorularımı yanıtlamaya istekliydi	2	5,0	7	17,5	12	30,0	11	27,5	8	20,0
Konuşmamı sabırla dinledi	2	5,0	9	22,5	10	25,0	10	25,0	9	22,5
Bilgilendiriciydi	2	5,0	8	20,0	7	17,5	15	37,5	8	20,0
Sorduğu sorular anlaşılırdı	1	2,5	6	15,0	10	25,0	13	32,5	10	25,0
Yaptığı açıklamalar anlaşılırdı	1	2,5	5	12,5	10	25,0	13	32,5	11	27,5
Yeterince zaman ayırdı	1	2,5	13	32,5	11	27,5	6	15,0	9	22,5
Toplam	9	3,2	54	19,3	70	25,0	81	28,9	66	23,6

Pruit, Wandry ve Hollum (1998) tarafından yapılan araştırmada da, ailelerin %23'ü uzmanların iletişim kalitesini ve düzeylerini arttırmaları gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Yine Banning ve diğerleri (2004) tarafından yapılan araştırmada, uzman aile işbirliğinde belirlenen temalar içerisinde uzmanın iletişim davranışlarına ilişkin temalar önemli bir yer tutmaktadır.

Çizelge 3'e uzmanın iletişim davranışlarını tanımlayan davranış örnekleri yönünden bakıldığında, davranış örnekleri arasında aile üyelerinin yaptığı derecelendirmelerin heterojen bir özellik gösterdiği söylenebilir. Bu yönüyle "konuşmam için uygun fırsatlar verdi", "sorduğu sorular anlaşılırdı" ve "yaptığı açıklamalar anlaşılırdı" davranış örneklerinde aile üyeleri uzmanları daha yüksek düzeylerde derecelendirmişlerdir. "Sorularımı yanıtlamaya istekliydi", "konuşmamı sabırla dinledi" ve "bilgilendiriciydi" davranış örneklerindeki derecelendirmeler ise iletişim davranışlarının genel derecelendirilmesiyle tutarlılık göstermektedir. Davranış örnekleri içerisinde en düşük derecelendirmeler "yeterince zaman ayırdı" davranış örneği için yapılmıştır. Aile üyelerinin 13'ü (% 32,5) bu davranış örneğinde "az" seçeneğini işaretlemiştir.

Aile üyelerinin uzmanların "konuşmam için uygun fırsatlar verdi" davranış örneğini yüksek düzeylerde derecelendirmeleri, iletişimde eşitlik bağlamında önemli olmaktadır. Kişilerarası iletişimde konuşmaya karşı dinlemeyle belirlenen eşitlik, bir kişiyi kabul etmek veya kişi olarak onaylamak, ona güven vermek ve onun hakkında olumlu düşünceye sahip olmak demektir (Uzuner, 2008). Benzer bir şekilde "sorduğu sorular anlaşılırdı" ve "yaptığı açıklamalar anlaşılırdı" davranış örneklerinde derecelendirmelerin yüksek olması, iletişimin soruların etkili kullanımı, yansıtma ve açıklık getirme ve bilgi sağlama bağlamlarında önemli olmaktadır. Aile üyelerinin bu davranış örneklerinde yaptıkları yüksek düzeylerde derecelendirmelere karşın "yeterince zaman ayırmadı" davranış örneğini düşük düzeyde derecelendirmeleri ilginçtir. Kuşkusuz bu süreyi belirleme uzmanın inisiyatifindedir, ancak araştırma sonucunda aile üyelerinin uzmanın kendilerine ayırdığı süreyi yeterli bulmadıkları açık bir biçimde görülmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, ulaşılmış olan sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

4.1. Sonuç

Bu araştırma bir rehberlik ve araştırma merkezinde (RAM), zihin yetersizliği tanısı almış çocuğa sahip ailelerin bakış açısından çocuklarının tanılama sürecinde uzman aile etkileşimlerinin belirlenmesi amacıyla 2009-2010 öğretim yılında zihin yetersizliği tanısı alan 40 çocuğun aile üyelerinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, Ailelerin Bakış Açısından Uzman-Aile Etkileşimleri Anket Formu geliştirilmiştir. Uygulanan bu anketle; uzmanların tutum, davranış ve iletişim davranışlarına ilişkin ailelerin bakış açıları belirlenmiştir.

Uzmanların ailelere yönelik tutum ve davranışları açısından ailelerin bakış açıları incelendiğinde, aileler uzmanların en olumlu davranış örneğini “saygılıydı” şeklinde derecelendirmişlerdir. Bu davranış örneğinde, aile üyelerinin % 65,0’i uzmanları “çok” ve “tam” düzeylerinde derecelendirdikleri görülmüştür. En olumsuz davranış örneği ise “duygularımı anlama çabası içerisindeydi” olmuştur. Aile üyelerinin % 35,0’i bu davranış örneğinde uzmanları “az” ve “hiç” düzeylerinde derecelendirmişlerdir. Shulman (1992’den akt. Beckman, Frank and Newcomb, 1996)) empatinin tüm yardım ve destek hizmetlerinde temel bir beceri olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla, aile üyelerinin üçte birinin uzmanları bu davranış örneğinde yetersiz olarak değerlendirmeleri, uzmanların “empati” becerilerini kullanmaları ve geliştirmeleri için fırsatlar sağlanması gerektiğini düşündürmektedir.

Uzmanların iletişim davranışlarını tanımlayan davranış örnekleri yönünden bakıldığında, “Konuşmam için uygun fırsatlar verdi”, “sorduğu sorular anlaşılırdı” ve “yaptığı açıklamalar anlaşılırdı” davranış örneklerini aile üyelerinin %60’ı yüksek

düzeylerde derecelendirmişlerdir. En düşük derecelendirme ise, “yeterince zaman ayırdı” davranış örneği için yapılmıştır. Aile üyelerinin % 35’i uzmanları bu davranış örneğinde “az” ve “hiç” düzeylerinde derecelendirmişlerdir. Aileler uzmanların iletişim davranışlarını genel olarak olumlu değerlendirirken uzmanlar tarafından kendilerine ayrılan süreyi yetersiz bulmuşlardır. Uzmanların yoğun çalışma temposu ve zihin yetersizliğine olan çocuğa sahip ailelerin yardım ve destek ihtiyacı göz önüne alındığında çok olağan karşılanabilir.

Sonuç olarak, zihin yetersizliği tanısı almış çocuğa sahip aileler uzmanların kendilerine karşı çoğunlukla olumlu yönde tutum, davranış sergilediklerini belirtmişlerdir. Ailelerin uzmanların iletişim davranışlarına ilişkin görüşleri de genel olarak olumludur. Ancak, ailelerin yaklaşık üçte biri uzmanların görüşme sırasında kendilerine çok az zaman ayırdıklarını ve kendilerini anlamada yetersiz olduklarını belirtmişlerdir. RAM’lardaki görevli uzmanların yoğun iş yükü içinde çalışıyor olmaları, ailelerle kısa süreli görüşmeler yapılmasına yol açmış olabilir. Bu durum göz önüne alındığında, araştırmanın yürütüldüğü RAM’da çalışan uzmanların, görüştükleri aileler tarafından olumlu olarak değerlendirildikleri söylenebilir.

4.2. Öneriler

Bu bölümde yer alan öneriler “Uygulamaya yönelik” ve “İleri araştırmalara yönelik” olmak üzere iki bölümde ele alınmaktadır.

4.2.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler

1. Milli Eğitim Bakanlığınca uzmanlara, ailelere yönelik tutum, davranış ve iletişim davranışlarına ilişkin farkındalık konulu hizmet içi eğitimler düzenlenebilir.
2. Üniversitelerin uzman yetiştiren programlarında, uzmanların sahip olması gereken tutum, davranış ve iletişim davranışlarıyla ilgili derslerin sayısı artırılabilir.

3. RAM' larda yıllık olarak, ailelerin, tanılama sürecindeki uzmanlardan aldıkları hizmetlere yönelik memnuniyet anketleri uygulanabilir.
4. Tanılama sürecinde, ailelere ayrılan süreyi artırmanın yolları aranabilir.

4.2.2. İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Benzer araştırma farklı illerdeki RAM'larda gerçekleştirilebilir.
2. Tanılama sürecinde aile-uzman etkileşimi sırasındaki uzman davranışları, zihin yetersizliği dışında farklı yetersizliklere sahip çocukların ailelerin bakış açıları göz önüne alınarak incelenebilir.
3. Farklı araştırma modelleri ile RAM'lardan hizmet alan özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin görüşleri incelenebilir.

EKLER

Sayfa

EK 1. Ailelerin Bakış Açısından Uzman-Aile Etkileşimleri Anketi Uzman Değerlendirme Formu	34
EK 2. Ailelerin Bakış Açısından Uzman-Aile Etkileşimleri Anketi	35

EK-1. UZMAN DEĞERLENDİRME FORMU

Yüksek Lisans tez çalışması olarak, bir rehberlik ve araştırma merkezine başvuruda bulunan ve zihin yetersizliği tanısı alan çocuğa sahip ailelerin bakış açısından, tanılama sürecinde uzmanların aileler ile işbirliğinin belirlenmesini amaçlayan bir araştırma yürütmekteyim. Araştırmada gereksinim duyulan verileri toplamak amacıyla ailelere uygulanacak olan ankette yer alması düşünülen maddeler değerlendirmeniz için aşağıda sunulmuştur.

Sizden, ankette yer alan maddelerin ailelerin bakış açısından uzmanın tutum ve davranışlarını ve iletişim davranışlarını ölçmede uygun olup olmadıklarını değerlendirmeniz ve bu bağlamda, araştırmanın amacına uygun bulmadığınızı veya dil açısından hatalı olduğunu düşündüğünüz maddelerde düzeltme yaparak, önerilerinizi ilgili madde üzerinde veya açıklama sütununda belirtmeniz beklenmektedir. Yeni maddelerin eklenmesi önerileriniz var ise bunları her bir bölümün sonuna ekleyebilirsiniz.

Değerli katkılarınız için şimdiden teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Gönül Dikili
Anadolu Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Zihin Engelliler Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı Öğrencisi

Uzmanın Tutum ve Davranışları	Uygun Değil	Uygun	Açıklama
1.Olumlu tutum içerisindeydi			
2. Rahatlatıcıydı			
3. Anlayışlıydı			
4. Açık ve dürüsttü			
5. Saygılıydı			
6. Samimiydi			
7. Alçak gönüllüydü			
8.Yardım severdi			
Uzmanın İletişim Becerileri			
1.Güven vericiydi			
2. Konuşmalarımı sabırla dinledi			
3. Sorduğu sorular anlaşılırdı			
4.Yaptığı açıklamalar anlaşılırdı			
5.Yeterince zaman ayırdı			
6. Sorularımı yanıtlamaya istekliydı			
7. Bilgilendiriciydi			

EK-2. AİLELERİN BAKIŞ AÇISINDAN UZMAN-AİLE ETKİLEŞİMLERİ ANKETİ

Yüksek lisans tez çalışmam olarak, rehberlik ve araştırma merkezindeki uzmanların ailelerle etkileşimleri konusunda bir araştırma yapmaktayım. Bu yönüyle çocuğunuzu zihin yetersiz olarak adlandıran uzmanın sizinle kurduğu etkileşime ilişkin bilgiye ihtiyaç duymaktayım. Sizden doldurmanızı beklediğim anket bu amaçla hazırlanmıştır.

Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişisel bilgilerinizi belirlemeye yönelik iki soru yer almaktadır. Bunlardan kendinize uygun olanı işaretleyiniz. İkinci bölümde uzmanın size yönelik tutum ve davranışları ile iletişim davranışlarına ilişkin ifadeler yer almaktadır. Bu bölümde her bir ifade için en uygun olan seçeneğe (X) işareti koyunuz. Eğer rehberlik ve araştırma merkezinde birden fazla uzmanla karşılaştınız ise, anketi bunlar içerisinde en sık karşılaştığınız uzmanı dikkate alarak doldurunuz.

Verdiğiniz bilgiler araştırmanın amaçları dışında kullanılmayacaktır. Zaman ayırdığınız için teşekkür ederim.

Gönül Dikili
Anadolu Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Zihin Engelliler Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı

Cinsiyetiniz : () Kadın () Erkek Eğitim Durumunuz : () Okur-yazar değil () Okur-yazar () İlkokul () Ortaokul () Lise ve Dengi () Üniversite					
Uzmanın Tutum ve Davranışları	Hiç	Az	Orta	Çok	Tam
1. Olumlu tutum içerisindeydi					
2. Güven vericiydi					
3. Rahatlatıcıydı					
4. Duygularımı anlama çabası içindeydi					
5. Açık ve Dürüsttü					
6. Saygılıydı					
7. Samimiydi					
8. Alçak gönüllüydü					
9. Yardım Severdi.					
Uzmanın İletişim Davranışları					
1. Konuşmam için uygun fırsatlar verdi					
2. Sorularımı yanıtlamaya istekliydı					
3. Konuşmamı sabırla dinledi					
4. Bilgilendiriciydi					
5. Sorduğu sorular anlaşılırdı					
6. Yaptığı açıklamalar anlaşılırdı					
7.Yeterince Zaman ayırdı.					

KAYNAKÇA

- Ardıç, A. (2010). Özel gereksinimli çocuk ve aile. A. Cavkaytar (Editör) *Özel eğitimde aile eğitimi ve rehberliği içinde* (s. 17-50). Ankara: Maya Akademi.
- Ataman, A. (2005). Özel eğitime muhtaç olmanın nedenleri A. Ataman (Editör). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş içinde* (31-48) Ankara: Gündüz Yayıncılık.
- Beckman, P. J., Frank, N. ve Newcomb, S. (1996). Qualities and skills for communication with families. Aktaran: N. Frank ve S. Newcomb (Editör), *Strategies for working with families of young children with disabilities*. Baltimore: Paul H. Brookes.
- Blue-Banning, M., Sumers, J. A., Frankland, H.C., Nelson, L. L., ve Beegle, G. (2004). Dimension of family and professional partnerships: Constructive guidelines for collaboration. *Council for Exceptional Children*, 70(2), 167-184.
- Bilen, M. (1994). *Sağlıklı insan ilişkileri*. Ankara: Sistem Ofset.
- Bozkurt, F. (2009). *Zihinsel yetersiz tanısı alan çocukların tanılama süreçlerinin betimlenmesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Cavkaytar, A. ve Özen, A. (2009). Aile katılımı ve eğitimi. G. Akçamete (Editör). *Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan çocuklar ve özel eğitim içinde* (s.169- 198). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Çağlar, D. (1978) *Geri zekâlı çocuklar ve eğitimleri*. İkinci Basım. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No:82.
- Dunst, C. J., Trivette, C. M. Ve Johonsan, C. (1994). Parent-professional collaboration and partnership. C. J. Dunts, C. J. Dunts, C. M. Trivette, ve A. G. (Editör).

Supporting and strengthening families. Deal Cambridge, MA: Brookline Books, ss. 197-211

Diken, İ. H. (2009). Kaynaştırma uygulamalarında işbirliği. S. Eripek (Editör). *İlköğretimde kaynaştırma içinde* (s. 23-40). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Eripek, S. (2009). *Zihinsel yetersizliği olan çocuklar*. Ankara: Maya akademi

Eripek, S. (2007). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Okulöncesi Öğretmenliği Lisans Programı, İlköğretimde Kaynaştırma, S. Eripek (Editör). *Özel eğitim ve kaynaştırma uygulamaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Web-Ofset Tesisleri.

Eripek, S. (1978) Eğitilebilir geri zekâlı çocukların alt özel sınıflara seçimlerinde izlenen yöntem ve bu sınıfları bitiren çocukların durumlarının saptanması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1-2), 269-291.

Gürsel, O. (2003). Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları O. Gürsel (Editör). *Özel gereksinimi olan çocukları değerlendirme içinde* (s.45-68). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Kocaoğlu, M. (1991). *1985-1990 yılları Arasında Eskişehir rehberlik ve araştırma merkezi inceleme bölümüne Yapılan Başvuruların İncelenmesi.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MEB (1997). 573 sayılı özel eğitim hakkında Kanun Hükmünde Kararname. 01.10.2010 tarihinde <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/104> adresinden indirilmiştir.

MEB (2000). Özel Eğitim Yönetmeliği, 18.01.2000 tarih ve 23937 sayılı Resmi Gazete 01.10.2010 tarihinde <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/66.html> adresinden indirilmiştir.

MEB (2006). Özel Eğitim Yönetmeliği, 31.05.2006 tarih ve 26184 sayılı Resmi Gazete 01.10.2010 tarihinde <http://ozida.gov.tr/> adresinden indirilmiştir.

MEB (2009). Özel Eğitim Yönetmeliği, 31.07.2009 tarih ve 27305 sayılı Resmi Gazete 01.10.2010 tarihinde <http://orgm.meb.gov.tr/> adresinden indirilmiştir.

Landis, J., Kesslering N., Davis, K. (2006). *İletişim becerileri* (Ö. Gelbal ve E. Köroğlu Çev.). Ankara HBY Yayıncılık (Orijinal eser 1995 yılında basılmıştır).

Özen, A. (1999). Gelişimsel yetersizliği olan çocukların annelerine eğitim uzmanlarıyla çalışırken gerekli olan etkili iletişim becerilerinin kazandırılması. *Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi*.

Özürlü Çocuklara Yönelik Rehabilitasyon ve Özel Eğitim Hizmetleri Çalışması Raporu (2005). 01.10.2010 tarihinde www.ozida.gov.tr/raporlar/ozelegitim.html adresinden indirilmiştir.

Pamir, T.(1979). *Alt özel sınıf öğrencilerinde görme ve işitme özürlülerinin tanılamaya Etkileri*". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Fizyoterapi-Rehabilitasyon Bölümü.

Pruitt, P., Wandry, D., Hollums, D. (1998). Listen to us! Parents speak out about their interactions with special educators. *Preventing School Failure*, 42(4), 161-166.

Uzuner, Y. (2008). Kişilerarası iletişim Becerileri ve gelişimi. (Ed.) Y. Uzuner. *Çocuk ruh sağlığı ve kişilerarası iletişim beceriler içinde* (s. 190-224). Açık Öğretim Fakültesi Lisans Öğretmenliği Programı, Anadolu Üniversitesi Web- Ofset Tesisleri.

Varol, N. (2006). *Aile eğitimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Walker, B ve Singer, G.H.S (1993). Families, disability, and empowerment: Active coping skills and strategies for family intervention. G.H.S. Singer ve L:E: Powers, (Eds.) *improving collaborative communication between professionals and parents*. İçinde (286-318). Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.